

Duik in het Curaçaose erfgoed

Indianen onder het zand. Ontdek de Curaçaose archeologie

Inhoud van lesbrief voor Middelbaar Onderwijs

- Les 1.** De allereerste mensen op Curaçao!
 - Les 2.** Indianen wonen op de Sint Michielsberg
 - Les 3.** Archeologie van de Savaan, de opgraving
 - Les 4.** Archeologie van de Savaan, de vondsten
 - Les 5.** Indianen en Europeanen samen op Curaçao
 - Les 6.** Excursie naar het archeologische centrum van Stichting NAAM
- Literatuur
Colofon
Verantwoording

NATIONAL
ARCHAEOLOGICAL
ANTHROPOLOGICAL
MEMORY MANAGEMENT
(NAAM)

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Indianen onder het zand. Ontdek de Curaçaose archeologie

Les 1. De allereerste mensen op Curaçao!

leerdoelen

- ◆ Je weet wanneer de eerste mensen op Curaçao rondliepen.
- ◆ Je weet hoe de archaische indianen overleefden op Curaçao.
- ◆ Je leert hoe de indianen een kano van een boomstam maakten.

begrippen

het cultureel erfgoed

Cultureel erfgoed wordt gevormd door een groep mensen die in de loop van vele eeuwen in een bepaald gebied een eigen manier van leven ontwikkeld heeft. Cultureel erfgoed omvat hun taal, dans en muziek, maar ook hun voedsel, manier van huizen bouwen, transport, enzovoort.

de abri

Een hoge, uitstekende rotswand waar je kunt schuilen tegen zon en regen. De abri is vaak maar een (paar) meter diep. Het is dus geen grot waar je naar binnen kunt lopen.

het spoor

De activiteiten van vroegere mensen hebben sporen in de grond achtergelaten. Bijvoorbeeld het spoor waar gegeten is, omdat daar schelpen op een hoop liggen. Maar ook verkleuringen kunnen sporen zijn: daar stond vroeger bijvoorbeeld een paal in de grond, of er liep een greppel.

het ritueel

Een ritueel heeft een belangrijke betekenis voor de mensen die het uitvoeren. De serie bewegingen en woorden worden vaak al eeuwenlang zo uitgevoerd. Je voelt de betekenis beter dan dat je het kunt omschrijven.

de cultuur

De levensstijl en alle gewoontes die bij een volk hoort. Je cultuur krijg je ongemerkt aangeleerd terwijl je opgroeit.

het territorium

Een gebied waar je leeft. Je beschermt het tegen binnendringen door anderen.

archaisch

Heel oud.

het laboratorium

Een werkruimte waarin allerlei proefjes voor wetenschappelijk onderzoek gedaan worden.

Een hoop schelpen op Curaçao

De naam 'Curaçao'

Rotstekening van Savonet

? Waarom laten we je deze foto's zien denk je?

Amy

Wij zijn Amy en Claudia en wij werken als archeoloog op Curaçao bij de Stichting NAAM. Een archeoloog is een wetenschapper die de activiteiten van mensen van vroeger bestudeert. Dit gebeurt meestal in een opgraving, omdat de sporen van deze mensen na heel veel jaren onder het zand zijn verdwenen. Met opgravingen zijn we al veel te weten gekomen over mensen die lang geleden op Curaçao geleefd hebben. Bijvoorbeeld over de indianen van ons eiland. Zo weten we nu bijvoorbeeld hoe ze woonden en wat ze aten. Maar ook welk gereedschap ze maakten en zelfs waar de indianen vandaan kwamen!

Claudia

Archeologische opgraving op Curaçao

De eerste mensen op Curaçao

De eerste Europeanen zetten in 1499 voet aan land op Curaçao. Dat weet je vast al. Maar veel eerder liepen er al indianen rond op ons eiland: bijna **5500 jaar geleden!** Archeologen noemen deze oudste indianen 'archaisch'. We denken dat deze mensen **uit het kustgebied van Venezuela** naar Curaçao, Aruba en Bonaire zijn gekomen. Dat kustgebied heeft net zo'n droog klimaat als de ABC eilanden. Toch wisten mensen daar te overleven. Archeologen hebben daar sporen van archaische indianen gevonden die wel **6000 jaar oud** zijn! Zij worden de 'Manicuaire' en 'El Heneal' **culturen** genoemd.

Manicuaire- en El Heneal-culturen op het vasteland, 6000 jaar geleden

Wat wordt er eigenlijk met 'cultuur' bedoeld?

We weten hoe oud deze culturen zijn dankzij de **C-14-methode**. C-14 is koolstof-14 en dat zit in ons voedsel. Na de dood van mens, dier of plant wordt C-14 in een vast tempo minder. Dankzij dat vaste tempo kan in een **laboratorium** de ouderdom van het materiaal uitgerekend worden. Tot wel 50.000 jaar terug!

Met de kano

De oversteek van het vasteland naar het eiland Curaçao was minstens **65 kilometer**. Dat deden de indianen peddelend met een kano van een grote, uitgeholde **boomstam**! Zo'n oversteek was natuurlijk **gevaarlijk**. Waarom deze mensen vertrokken weten we niet. Misschien omdat er **ruzie** binnen hun groep was geweest, en mensen liever ergens apart gingen wonen? Of misschien was er simpelweg **te weinig voedsel** op de oude plek en ging een groep op zoek naar meer eten?

Zo maak je een kano van één boomstam

Met geen ander gereedschap dan **met stenen bijlen** konden indianen een kano uit een gigantische boom hakken! We weten hoe ze dat een paar eeuwen geleden in het Caribische gebied deden: Eerst werd over de hele lengte van de **liggende boomstam vuur** gestookt. Het **verbrande deel** werd steeds met een stenen bijl weggehakt. Belangrijk was dat je de buitenkant van de stam **dik genoeg** hield, zodat de kano sterk zou zijn!

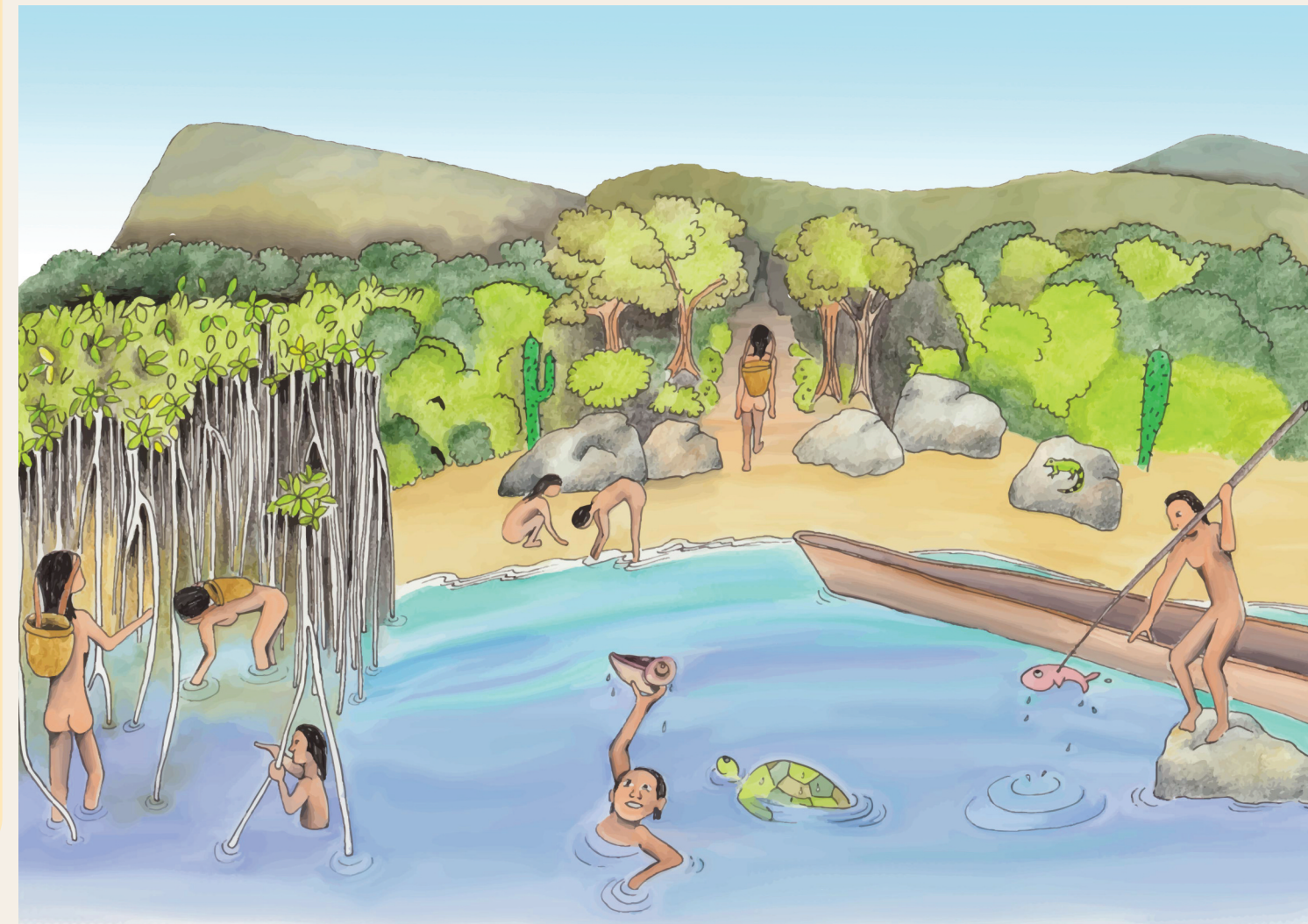

Nog steeds worden er kano's van een boomstam gemaakt

De kano werd **glad geschuurd** met scherp koraal en ruwe haaienhuid. Daarna werd de uitgeholde boomstam nat gemaakt en boven vuur gehouden. Want **nat en heet hout kun je buigen!** Met houten stokken werden de wanden verder naar buiten gedrukt, zodat de kano breder werd. De voor- en

achterkant werden dichtgemaakt met een driehoekig blok hout en met touw vastgebonden. Een kano bouwen was geen kleine klus: het **maken van één kano kon zelfs jarenlang duren!**

? Hoe zou jij een enorme boom omhakken als je alleen maar een stenen bijl hebt?

Duizenden jaren oud afval!

In ons droge klimaat wil niet veel groeien. Daarom trokken de eerste indianen rond over het eiland, **altijd op zoek naar eten**. Na al die eeuwen vinden archeologen niet veel overblijfselen meer van de archaïsche indianen. De meeste sporen vinden we **rondom de baaien**, want deze indianen haalden **hun eten grotendeels uit de zee**. Bij de baaien aten de indianen het eten op dat ze eerder op die dag hadden verzameld. Kleine visjes vingen ze met netten, grote vissen met een vishaak op zee. **Op land verzamelden ze planten en vingen ze dieren** als insecten, krabben, vogels en zeeschildpadden. Maar ze aten vooral schelpdieren, zoals oesters. Die verzamelden ze in mangroves en op rotsen. Deze aten ze rauw op en gooiden dan de schelpen weg op een **afvalhoop**. Er is niets bijzonders aan dat afval te zien, tot je je bedenkt dat die schelpen daar al duizenden jaren liggen!

Mangrovewortels met oesters

Indiaanse afvalhoop vol schelpresten

? **Zijn er schelpen bij die je herkent?**

Slapen

Schelpafval vinden we ook bij abri's. Een **abri** is een **rotswand** die een beetje uitsteekt als een ondiepe grot. Daar zaten de indianen graag in de koele schaduw en daar sliepen ze ook. Ze maakten ook wel **afdakjes van takken en bladeren** om onder te slapen. Een **bron voor drinkwater** in de buurt was natuurlijk belangrijk!

Eén van de abri's op de St. Michielsberg

Een paar van de archaïsch indiaanse woonplekken kunnen we nu nog op Curaçao terugvinden. Bij Rooi Rincón, bij Seru Boka aan het Spaanse Water en aan de Sint Jorisbaai liggen schelphopen van 5000 en 4000 jaar oud!

Tekeningen van indianen

Een ander spoor dat de indianen op ons eiland hebben achtergelaten, zijn **rotstekeningen**. Dit zijn **figuren die met rode verf op de rotswanden** van de abri's zijn getekend. De archaïsche indianen begonnen hier al mee. We vinden deze rotstekeningen op ons hele eiland: van Ronde Klip tot Savoneta en van San Juan tot Seru Boka. Duizenden jaren later is het voor ons jammer genoeg niet duidelijk wat er afgebeeld wordt. Kijk zelf maar! Wilden ze met hun schilderingen zeggen: dit is **ons territorium**, blijf eruit!? Of was het onderdeel van een belangrijk **ritueel**, waar groepen mensen juist **samenkwamen**? Wel weten we dat bij veel indiaanse volkeren rotstekeningen verbonden zijn met hun **heilige verhalen**. Die waren heel belangrijk voor hen!

Rotstekeningen van Savoneta

Rotstekeningen van Ronde Klip worden duidelijker als je ze natekent

? Wat zie jij in deze rotstekeningen?

Weetje: De rotstekeningen en andere sporen van de indianen behoren tot **het cultureel erfgoed** van Curaçao. Dat betekent dat ze heel bijzonder zijn voor onze geschiedenis!

Wil je meer weten?

Op YouTube vind je het filmpje *'Konose Bo Isla: Pintura di Indjan'* over Curacaose rotstekeningen (van Stichting Uniek Curaçao).

In het Savonet Museum vind je een korte film over archeologie, de indianen en de rotstekeningen van Curaçao (van stichting CARMABI).

Je kunt meer lezen over de indianen van Curaçao in het boekje *'Met de ogen van toen, over indianen op Curaçao en Bonaire'*. Je vindt het boekje op Fundashon Material pa Skol en misschien ook wel op jouw school.

Opdracht 1.

Maak samen een landkaart van het indiaanse Caribische gebied.

Per groepje met meerdere tweetallen maak je samen één landkaart!

- ◆ Tweetal 1 zoekt de huidige namen bij de eilanden en de landen op de landkaart m.b.v. de atlas of het internet.
- ◆ Tweetal 2 brengt de overheersende zee-stromingen en windrichtingen gedetailleerd in kaart.
- ◆ Tweetal 3 zoekt in de lesstof op waar de archeologische vindplaatsen El Heneal en Manicuaire precies liggen. Voeg dit toe aan jullie kaart en bereken de afstanden tussen El Heneal en Manicuaire naar

Curaçao m.b.v. de schaal op je landkaart of in de atlas.

- ◆ Tweetal 4 berekent m.b.v. de schaal de afstanden tussen alle eilanden die tussen Manicuaire en Curaçao liggen.
- ◆ Tweetal 5 berekent m.b.v. de schaal wa de afstand is van Curaçao naar vijf verschillende Grote Antillen. Bereken ook de afstanden tussen die vijf eilanden zelf. Je mag zelf kiezen welke eilanden.

Extra:

- ◆ Tweetal 6 zoekt de oude indiaanse namen en liefst ook de betekenis daarvan op voor minstens 10 Caribische eilanden of kustgebieden.

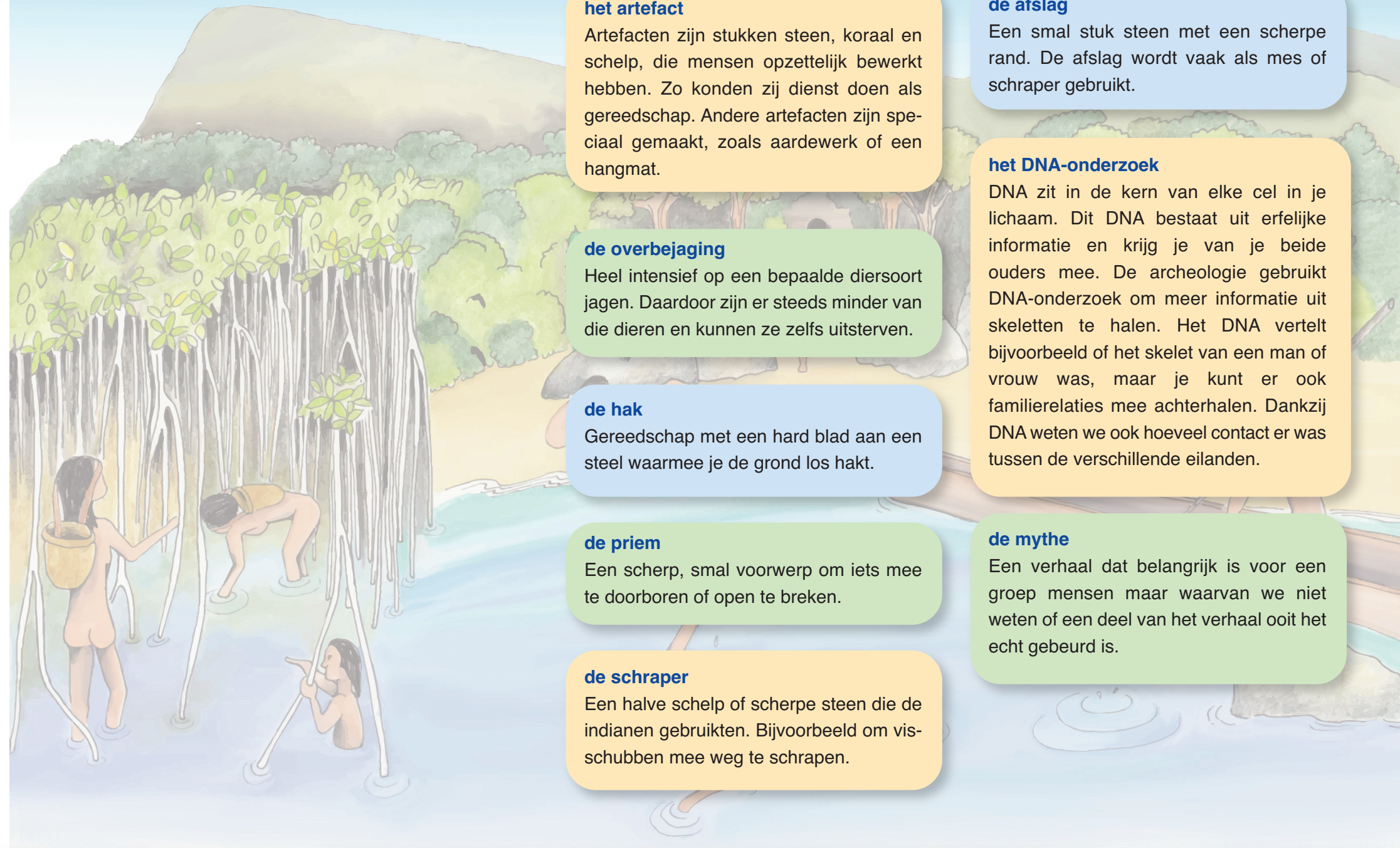
Plusopdracht. Zoek uit hoe de C14-dateringsmethode werkt.

Schrijf een verslagje en/of presenteer je verhaal aan de klas.

Les 2. Indianen op de Sint Michielsberg

Leerdoelen

- ◆ Je leert wat artefacten zijn.
- ◆ Je hoort welke artefacten door de archaische indianen gemaakt werden.
- ◆ Je weet wat archaische indianen met hun doden deden.

begrippen

het artefact

Artefacten zijn stukken steen, koraal en schelp, die mensen opzettelijk bewerkt hebben. Zo konden zij dienst doen als gereedschap. Andere artefacten zijn speciaal gemaakt, zoals aardewerk of een hangmat.

de afslag

Een smal stuk steen met een scherpe rand. De afslag wordt vaak als mes of schraper gebruikt.

het DNA-onderzoek

DNA zit in de kern van elke cel in je lichaam. Dit DNA bestaat uit erfelijke informatie en krijg je van je beide ouders mee. De archeologie gebruikt DNA-onderzoek om meer informatie uit skeletten te halen. Het DNA vertelt bijvoorbeeld of het skelet van een man of vrouw was, maar je kunt er ook familierelaties mee achterhalen. Dankzij DNA weten we ook hoeveel contact er was tussen de verschillende eilanden.

de overbejaging

Heel intensief op een bepaalde diersoort jagen. Daardoor zijn er steeds minder van die dieren en kunnen ze zelfs uitsterven.

de hak

Gereedschap met een hard blad aan een steel waarmee je de grond los hakt.

de priem

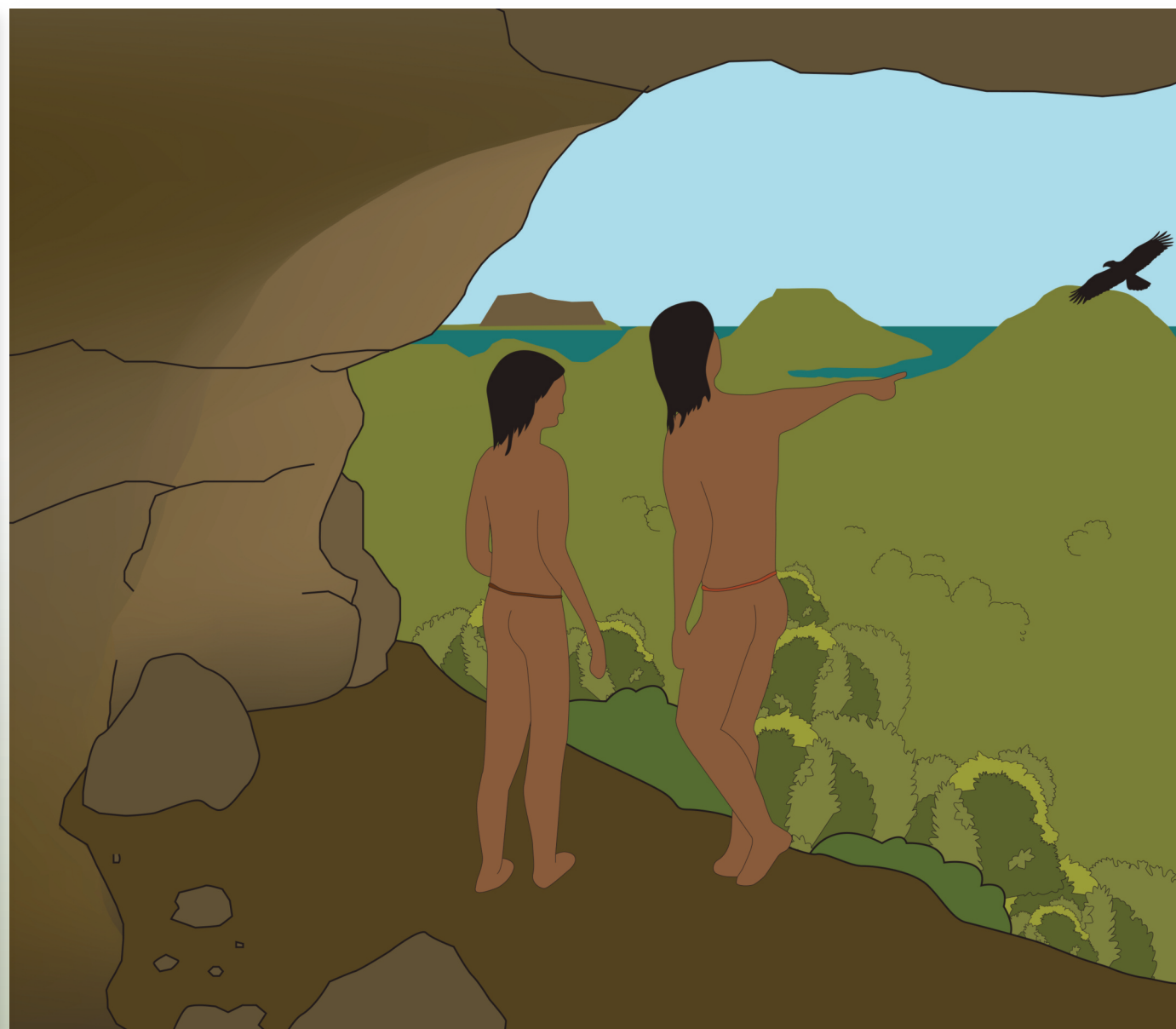
Een scherp, smal voorwerp om iets mee te doorboren of open te breken.

de schraper

Een halve schelp of scherpe steen die de indianen gebruikten. Bijvoorbeeld om vischubben mee weg te schrapen.

de mythe

Een verhaal dat belangrijk is voor een groep mensen maar waarvan we niet weten of een deel van het verhaal ooit het echt gebeurd is.

? Welke berg van Curaçao zie je hier?

Wroeten in afval

We maken een sprong van wel **duizend jaar** vooruit in de tijd! De archaische indianen trekken nog steeds rond over ons eiland, op zoek naar eten. Wat nieuw is, is dat ze graag terugkeren naar een **vaste woonplek**. Een voorbeeld van zo'n vaste woonplek vinden we op de Sint Michielsberg. Archeologen hebben daar **veel afvalresten** gevonden.

Afval is altijd goed materiaal om meer te weten te komen over het leven van de mensen die het achtergelaten hebben.

Daar maakt **politieonderzoek** vandaag de dag gebruik van. Maar archeologen doen dat ook! Zo weten we nu veel meer over het indiaanse leven op Curaçao.

Artefacten van archaische indianen

In het afval op de Sint Michielsberg vinden we behalve etensresten ook **artefacten**. Artefacten zijn altijd door mensen gemaakt. Alles wat de indianen nodig hadden **om te overleven**, moesten ze **bij elkaar zoeken en zelf maken!**

Weetje: In het afval is een bijzonder botje gevonden: van een zeehond! Vroeger kwamen deze dieren in het Caribische gebied voor. Door **overbejaging** zijn ze hier uitgestorven.

1. Schelp

Er werden vooral veel artefacten gemaakt van **de grootste schelp** die we op Curaçao kennen: de karko. Eerst werd het schelpdier natuurlijk opgegeten. Dat zie je aan het gat in de schelp.

De karko-schelp heeft een **spiraalvorm** rondom zijn as. Een stuk van de as werd scherp geslepen tot een **priem** om oesters mee open te breken.

De lip van de karko-opening is dik en stevig. Hiervan werd bijvoorbeeld een **hak** (chapi) gemaakt. Daarmee werd bijvoorbeeld naar eetbare wortels in de harde grond gezocht.

Een schelpklep kon weer **als lepel** gebruikt worden, maar ook als **schrapper** van visschubben en zelfs als mesje!

2. Steen

Steen is harder en scherper dan schelp. De archaische indianen maakten artefacten van de beige siltsteen en donkergrijze vuursteen van ons eiland. Van een groot brok steen, de kern, werden stukken van de buitenkant afgeslagen. De beste **afslagen** waren zo'n 10 cm lang en zo **scherp als een mes!**

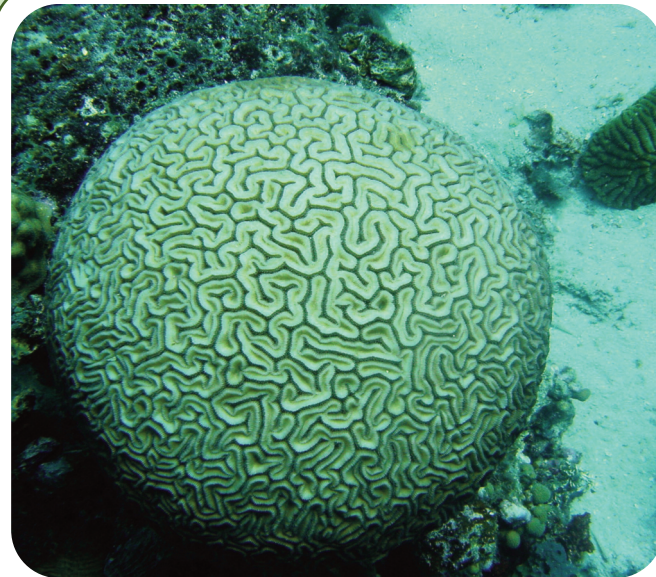

Met een puntige steen van taaie basaltsteen klopten de indianen bijvoorbeeld een gat in een schelp om het schelpdier eruit te halen. Zulke stenen noemen we dan ook **klopstenen**.

3. Koraal

In het indiaanse afval vinden we veel afgesletten **staafjes van hertshoorn-koraal**. Als dit koraal levend uit de zee komt, heeft het scherpe uitsteeksels. Hiermee **raspten** de indianen bijvoorbeeld **schubben** van een vis

Kussentjes van bijvoorbeeld hersen-koraal werden gebruikt om houten kommen en peddels mee **glad te schuren**.

4. Plantaardig materiaal

Hout en andere plantaardige materialen in de afvalhopen zijn na al die eeuwen **weggerot**. Daar vinden we nu niets meer van terug. Dat is jammer, want de meeste artefacten waren juist van hout en planten gemaakt! Denk bijvoorbeeld aan hout voor de steel van een hak of een peddel, en touwen van stevige plantenvezels!

Deze vrouw knoopt een hangmat van katoendraden.

Een draagmand wordt gevlochten van plantenvezels

? Welke gebruiksvoorwerpen kun jij bedenken die nu nog steeds van planten en hout gemaakt worden?

Elk skelet heeft een verhaal

Het skelet van een man en vrouw kent een paar duidelijk verschillen. Een

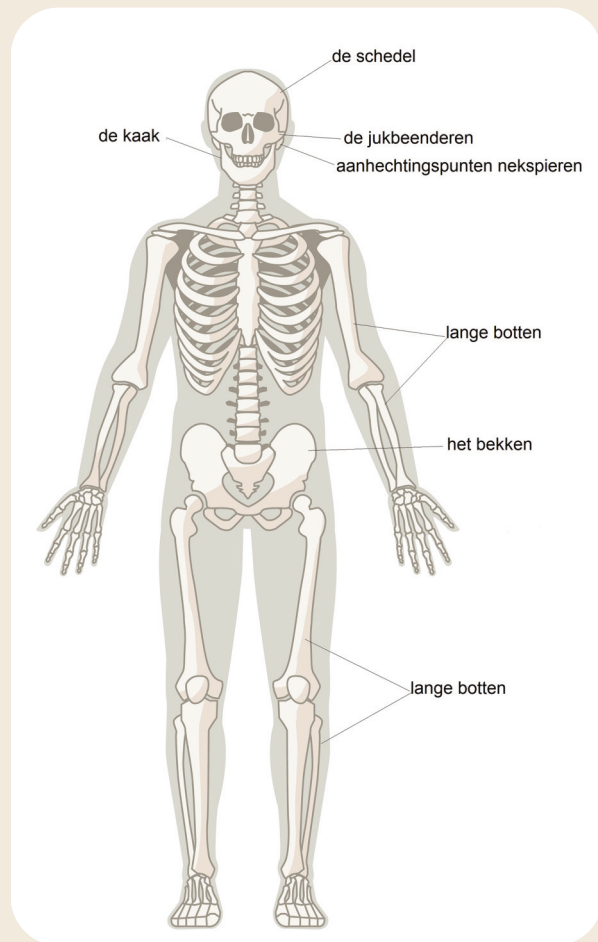
vrouw heeft namelijk een breder en wijder bekken zodat zij kinderen kan baren. De schedel van een man heeft zwaardere jukbeenderen, kaken en aanhechtingspunten voor de nekspieren. Verschil tussen jonge jongens en meisjes is aan het skelet jammer genoeg niet te zien.

De leeftijd kunnen we wel bepalen, bijvoorbeeld aan de hand van het gebit en de botten. Tussen je 6e en 12e jaar ga je immers je tanden wisselen en bij volwassenen gaat het gebit met de jaren afslijten. De lange botten van je benen en armen bestaan bij kinderen deels nog uit kraakbeen. Tot je twintigste wordt dit kraakbeen vervangen door bot. Hierdoor groei je. Botbreuken laten hun sporen achter en sommige ziektes tasten je botten aan.

We kunnen uit het skelet zelfs afleiden waar iemand is opgegroeid! Dit komt omdat de isotopen (dat is een chemisch element) die je uit je voedsel opneemt, alleen maar in die omgeving voorkomen waar jij opgegroeid bent en dus gegeten hebt!

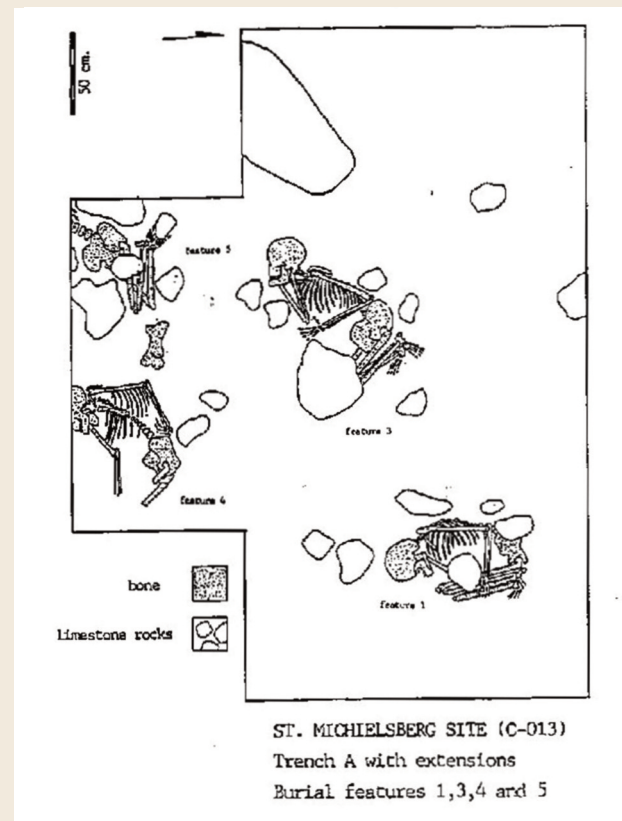
Skeletten

In het afval op de Sint Michielsberg werd een heel bijzondere vondst gedaan. Er werden namelijk vier skeletten van indianen aangetroffen! Die indianen leefden en stierven bijna 4500 jaar geleden op ons eiland. Dat weten we dankzij de C-14-datering. Daarmee zijn het ook nog eens de oudste mensen van Curaçao! Misschien vind je het een beetje eng om over skeletten te horen, maar archeologen kunnen dankzij die skeletten wel heel veel te weten komen over de oudste bewoners van Curaçao.

Skeletten op de Sint Michielsberg

De indianen begroeven hun doden in de afvalhopen op de Sint Michielsberg. Ze legden de dode op hun zij, met benen en armen opgetrokken en meestal met een hand bij het hoofd. Daarna werd het graf afgedekt met grote brokken kalksteen. Deze vier mensen waren duidelijk met opzet bij elkaar begraven. Daardoor denken we dat ze tot dezelfde groep behoorden. Misschien waren ze zelfs wel familie van elkaar! Hopelijk kan DNA-onderzoek dit nog eens bevestigen!

Skeletten van archaische indianen, begraven op de St. Michielsberg

? Weet je nog hoe het met dat DNA-onderzoek zat?

Skeletten 'vertellen'

De skeletten van de Sint Michielsberg waren volwassenen tussen de 20 en 30 jaar. Het waren twee mannen en een vrouw. Van het vierde skelet weten we het niet. De mannen waren ongeveer 1,55 meter lang en de vrouw 1,50 meter. Ze hadden stevige botten in armen en benen en de kaken vertellen dat ze sterke kauwspieren hadden. Op Aruba hebben archeologen veel meer skeletten gevonden van deze archaische indianen. Op de sites Ceru Canashitu en Malmok zijn wel 70 skeletten gevonden! Daar waren de indianen ook in groepen begraven, soms wel 10 personen bij elkaar!

? Hoe zou het komen dat er zoveel meer indianen op Aruba begraven liggen?

Afval of opzet?

Opvallend is dat tussen de graven van de Sint Michielsberg een groot bot van de voorflipper van een groene schildpad is gevonden. Want op Aruba zijn ook indianen met delen van zeeschildpadden begraven. Vaak was dat het schild. Een Arubaans graf van een vrouw is wel heel opvallend: zij was bovenop het schild van een zeeschildpad begraven. Haar skelet was misvormd door een bochel op haar rug. Wij weten natuurlijk niet wat de zeeschildpad voor deze archaische indianen betekende. Want dat kunnen we hen niet meer vragen!

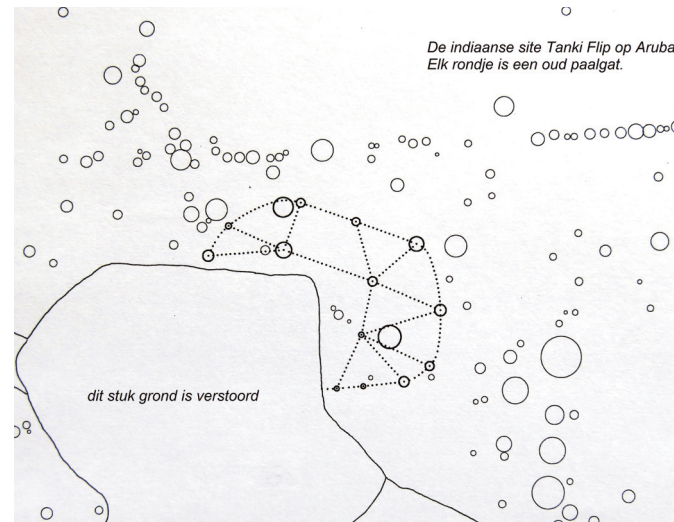
Wel hebben Spanjaarden in de 16e eeuw een opvallende Taino-**mythe** over een zeeschildpad opgeschreven. Misschien was een vergelijkbare mythe al duizenden jaren eerder ook bekend op de ABC eilanden!

Taino-mythe over de zeeschildpad

De Taino indianen van de Grote Antillen vertelden de volgende mythe **over hun oorsprong**: De held Deminán werd geplaagd door een zwelling op zijn rug. De zwelling bleek een **zeeschildpad** te zijn. Deze schildpad werd losgesneden en zou vervolgens de **oermoeder** van deze indianen worden. Om haar **vruchtbaarheid te eren**, leefden de hoofdmannen in een hut in de ovale vorm van haar schild.

Groene schildpad

Huis plattegrond met de vorm van een zeeschildpad is met stippellijn aangegeven (op Aruba)

Pater Brenneker vertelt hoe in het oud-Papiaments de Curaçaose indianen 'jucán' of 'jocán' werden genoemd. Dit betekende niet alleen 'indiaan' maar ook 'zeeschildpad'! Misschien kwam het woord wel uit de indiaanse taal en noemden de indianen zichzelf zo: 'volk van de zeeschildpad'!?

Wil je meer weten?

Op NAAM zijn veel boeken en artikelen over archeologie die je mag inzien. Veel boeken zijn wel in (moeilijk) Engels geschreven.

Jay Havisser beschrijft de skeletten op de Sint Michielsberg in 'The St. Michielsberg Site: Preliminary Archaeological Observations of an Archaic Settlement on Curaçao. Report AAINA nr 2'.

In het boek 'The archaeology of Aruba: the Tanki Flip site' van Aad Versteeg en Steven Rostain (1997) vind je meer informatie over de archeologische opgraving van Tanki Flip. Het is in lastig Engels geschreven, maar heeft wel veel foto's en tekeningen.

Je vindt meer informatie over de bouw van een skelet op deze website: <http://skullsite.jouwweb.nl/het-menselijk-skelet>

Opdracht 1.

Geef skeletonderdelen hun naam.

Werk in tweetallen:

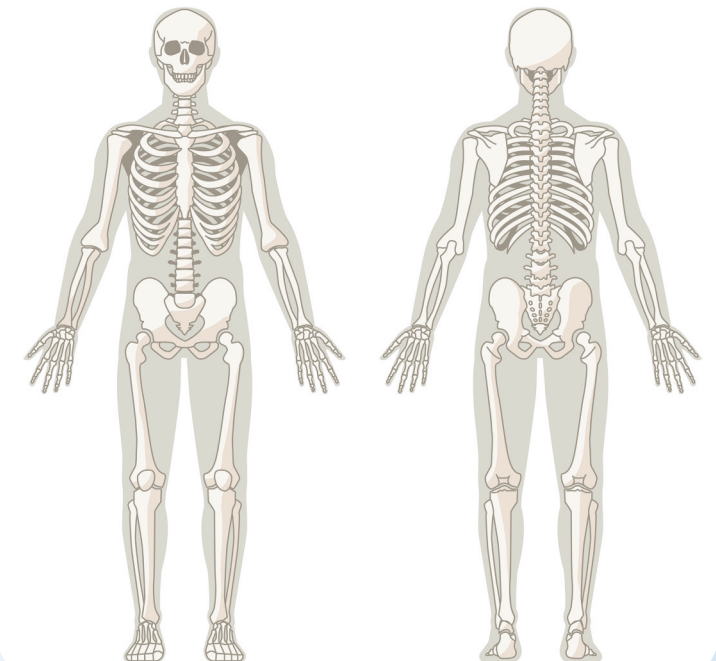
- ◆ Eén leerling zoekt in het biologieboek of op internet de namen van de belangrijkste botten op van het menselijk skelet.
- ◆ Noem minstens 20 botten.
- ◆ De andere leerling schrijft die naam met een pijltje bij het juiste bot.

Plusopdracht: Zoek de Latijnse namen bij de skeletonderdelen!

Gebruik het internet. Zoek met internet: google 'schedel Latijnse naam'.

Gebruik dezelfde afbeelding van het skelet.

Het menselijk skelet
 . Zoek de namen op van de belangrijkste botten.
 . Schrijf de namen van minstens 20 botten met een pijltje bij het juiste bot.

Les 3. Archeologie van de Savaan. De opgraving

leerdoelen

- ◆ Je weet dat er vroeger op De Savaan een indiaans dorp heeft gelegen.
- ◆ Je leert wat er allemaal bij een archeologische opgraving komt kijken.
- ◆ Je hoort wat de Cultuurhistorische Waardenkaart van Curaçao is.

De opgraving van de indiaanse vindplaats De Savaan (2016)

begrippen

de vindplaats

Een plek waar de sporen van activiteiten van vroegere mensen zijn gevonden. Hier doen archeologen onderzoek. Zo komen zij meer te weten over het leven van die groep mensen.

de inspectie

Het onderzoek op de plaats zelf.

het archief

Een soort bibliotheek waar oude papieren, kaarten en boeken bewaard worden.

de waterpas

Met de waterpas en een meetlat kun je de hoogte van een punt of artefact op een opgraving inmeten.

het meetsysteem

Het meetsysteem bestaat uit een paar vaste punten op de opgraving. Hiermee kun je bijvoorbeeld alle vierkanten inmeten die je wilt opgraven. Maar ook de belangrijkste vondsten.

de GPS

De afkorting staat voor Global Positioning System. Hiermee kun je je plaats bepalen op aarde. Dat doe je met behulp van een aantal satellieten die om de aarde draaien. De GPS registreert de coördinaten (op de X- en Y-as) en de hoogte (Z-as) van het punt dat je inmeet. Deze punten worden in het nationale grid van Curaçao ingemeten.

de vlaktekening

De tekening die je tijdens de archeologische opgraving maakt. Hierop teken je je meetsysteem en alle sporen die je in de grond aantreft. Alle punten van je vlaktekening worden ingemeten en op schaal getekend.

De Savaan

De Savaan is het gebied **tussen de Piscadera-baai en Julianadorp in**. Hier hebben vroeger indianen gewoond! Dat weten we omdat er over een gebied van wel **5 hectare** veel artefacten zijn gevonden. Door **erosie** waren zelfs twee skeletten uit de grond tevoorschijn gekomen! Daarom hebben archeologen sinds 1980 opgravingen op deze **vindplaats** gedaan.

Kun jij je voorstellen hoe groot 5 hectare is?

Opgraving op de Savaan

Voordat een archeoloog gaat opgraven, is er al heel wat onderzoek verricht. Eerst wordt er een **inspectie** op de vindplaats gedaan om te zien of een opgraving nodig is. Dan volgt een bureauonderzoek in boeken en in **het archief**. Hiermee verzamel je zoveel mogelijk kennis over de plek die je wilt opgraven. Vervolgens stel je een financieringsplan op. Zo weet je hoe duur alle materialen en uren werk zijn die je nodig hebt. Dan pas ga je het veld in en start je de opgraving!

Een archeologische vindplaats opgraven: hoe doe je dat?

Je meet het werkterrein in met **een GPS** zodat iedereen precies weet waar je opgegraven hebt. De hoogtes worden ingemeten met deze **waterpas** en een meetlat.

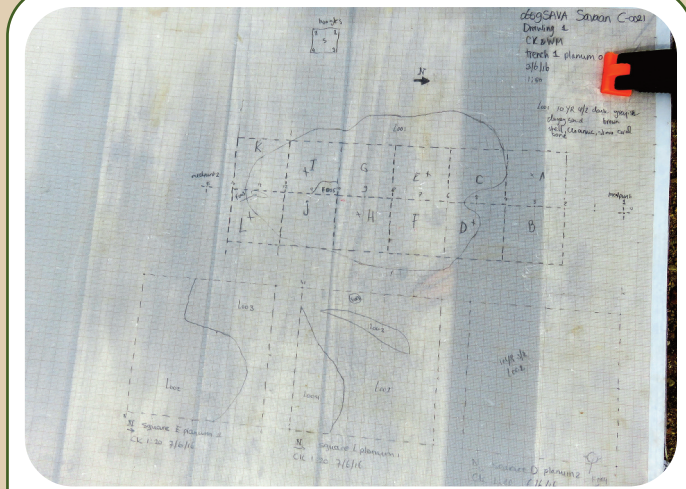
Tijdens de inspectie lopen medewerkers in parallelle lijnen over het terrein. Zo zoek je **de grenzen van de vindplaats** en weet je waar de meeste materialen liggen.

Je zet een **meetsysteem** van vierkanten uit in dat deel dat je gaat opgraven. Zo'n vierkant noemen we ook wel een **put**.

Het opgraven van elk vierkant gebeurt netjes **in lagen van 10 cm naar beneden**. De vondsten krijgen het nummer van de put en de laag.

Van elk vierkant teken je een **vlaktekening** op schaal. Hierop teken je heel precies alle sporen die je aantreft. Ook maak je foto's van alle sporen.

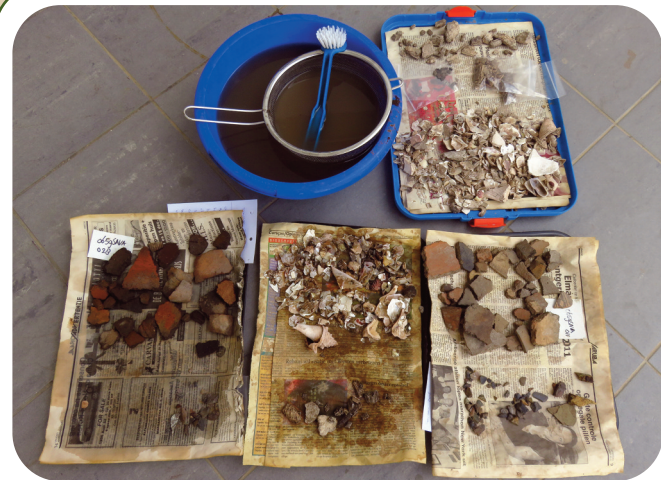
Je haalt **alle zand** uit je put over **een zeef**. Zo scheid je de vondsten (artefacten, schelpen, bot, enzovoort) van het zand en grind.

Vondstverwerking

Tijdens of na de opgraving verwerk je de vondstmaterialen. Je houdt de vondsten per put en afgegraven laag zorgvuldig gescheiden. Zo kun je later de vondsten uit verschillende lagen, putten en opgravingen met elkaar vergelijken.

Eerst sorteert je alle vondsten van één put en laag: aardewerk, steen, schelp, dierlijk bot, houtskool, enzovoort.

Na het sorteren was je de scherven, schelpen en stenen artefacten schoon.

Je telt en weegt je vondsten per categorie.

Barcode	Field_id	Trench	Planum	Feature	Feature_type	Fill	Segment	Square	Category
0692CURA007SHE	0692CURA007	SAVTS	Section 06	Layer III	SHM	1	1		SHE
0692CURA007CER	0692CURA007	SAVTS	Section 06	Layer III	SHM	1	1		CER
0692CURA007BOA	0692CURA007	SAVTS	Section 06	Layer III	SHM	1	1		BOA
0692CURA009SHE	0692CURA009	SAVTS	Section 14	Layer III	SHM	1	1		SHE
0692CURA009STN	0692CURA009	SAVTS	Section 14	Layer III	SHM	1	1		STN
0692CURA009SHE	0692CURA006	SAVTS	Section 01	Layer III	SHM	1	1		SHE
0692CURA009BOA	0692CURA006	SAVTS	Section 01	Layer III	SHM	1	1		BOA
0692CURA009STN	0692CURA006	SAVTS	Section 01	Layer III	SHM	1	1		STN
0692CURA009CER1	0692CURA006	SAVTS	Section 01	Layer III	SHM	1	1		CER
0692CURA009CER2	0692CURA006	SAVTS	Section 01	Layer III	SHM	1	1		CER
0692CURA009CER3	0692CURA006	SAVTS	Section 01	Layer III	SHM	1	1		CER
0692CURA009CER4	0692CURA006	SAVTS	Section 01	Layer III	SHM	1	1		CER
0692CURA008CER1	0692CURA008	SAVTS	Section 04	Layer III	SHM	1	1		CER
0692CURA008CER2	0692CURA008	SAVTS	Section 04	Layer III	SHM	1	1		CER
0692CURA008CER3	0692CURA008	SAVTS	Section 04	Layer III	SHM	1	1		CER
0692CURA008SHE	0692CURA008	SAVTS	Section 04	Layer III	SHM	1	1		SHE
0692CURA008BOA	0692CURA008	SAVTS	Section 04	Layer III	SHM	1	1		BOA
0692CURA011CER1	0692CURA011	SAVTS	Section 05	Layer III	SHM	1	1		CER
0692CURA011CER2	0692CURA011	SAVTS	Section 05	Layer III	SHM	1	1		CER
0692CURA011SACE	0692CURA011	SAVTS	Section 05	Layer III	SHM	1	1		SACE
0692CURA012CER1	0692CURA012	SAVTS	Section 24	Layer III	SHM	1	1		CER
0692CURA012CER2	0692CURA012	SAVTS	Section 24	Layer III	SHM	1	1		CER
0692CURA013CER	0692CURA013	SAVTS	Section 08	Layer III	SHM	1	1		CER
0692CURA013BOA	0692CURA013	SAVTS	Section 08	Layer III	SHM	1	1		BOA
0692CURA013SHE	0692CURA013	SAVTS	Section 08	Layer III	SHM	1	1		SHE
0692CURA013STN	0692CURA013	SAVTS	Section 08	Layer III	SHM	1	1		STN
0692CURA014CERsp	0692CURA014	SAVTS	Section 08	Layer III	SHM	1	1		CER
0692CURA015CERsp	0692CURA015	SAVTS	Section 08	Layer III	SHM	1	1		CER
0692CURA015SACE	0692CURA016	SAVTS	Section 25	Layer III	SHM	1	1		SACE
0692CURA016CER1	0692CURA016	SAVTS	Section 25	Layer III	SHM	1	1		CER
0692CURA016CER2	0692CURA016	SAVTS	Section 25	Layer III	SHM	1	1		CER
0692CURA017BOA	0692CURA017	SAVTS	Section 22	Layer III	SHM	1	1		BOA
0692CURA018CH	0692CURA018	SAVTS	Section 27	Layer III	SHM	1	1		CH
0692CURA019CER1	0692CURA019	SAVTS	Section 02	Layer III	SHM	1	1		CER
0692CURA019CER2	0692CURA019	SAVTS	Section 02	Layer III	SHM	1	1		CER
0692CURA019BOA	0692CURA019	SAVTS	Section 02	Layer III	SHM	1	1		BOA

Alle vondsten worden in een databestand ingevoerd. Dan kunnen de vondsten opgeteld en vergeleken worden met die van andere opgravingen.

Tenslotte schrijf je een rapport zodat andere geïnteresseerden ook weten wat er op deze vindplaats gevonden is. Tijdens de opgraving of misschien wel jaren later bestuderen archeologen en studenten de vondsten. Bijvoorbeeld iemand die gespecialiseerd is in visbotjes of schelpen en wil weten welke soorten de indianen aten. Of een specialist in aardewerk of in menselijke skeletten. Zo komen we steeds meer te weten over de Curaçaose indianen!

De laatste jaren hebben wij een paar kleine opgravingen kunnen doen op de Savaan. We krijgen daarbij hulp van **vrijwilligers** en (buitenlandse) **studenten**. Anders zouden we dit niet kunnen doen. Want een opgraving kost veel tijd en geld! Liefst zouden we hier nog eens een grote opgraving doen. Want we vinden hier ook skeletten en zelfs restanten van huizen. En dat is echt bijzonder voor Curaçao!

De conclusies van de opgravingen

Dankzij de opgravingen weten de archeologen nu al heel veel over het indiaanse leven op de Savaan. De indianen woonden hier **vanaf 500 na Christus tot en met de komst van de Hollanders** op Curaçao in 1634. De **Piscadera baai** is hier maar anderhalve kilometer vandaan. Daar hebben de indianen van de Savaan vast hun kano's gehad en voedsel gezocht. Want **vis en schelpdieren** bleven **het hoofdbestanddeel** van het indiaanse dieet. Dat weten we door isotopenonderzoek van de skeletten.

Maar de indianen van de Savaan aten nu ook mais en cassave! Die kweekten ze zelf op kleine akkertjes. **De landbouw van mais en cassave betekende een grote verandering op Curaçao.** De indianen hadden meer te eten en leefden nu het hele jaar door in kleine hutjes op een vaste plek. De Savaan is dus één van de eerste dorpjes van Curaçao!

? In de vorige les heb je over de isotopen in het skelet gehoord. Weet jij nog hoe dat zat?

Andere indiaanse dorpjes op Curaçao lagen bijvoorbeeld op Santa Barbara, Knip, San Juan en Santa Cruz. Ze ontstonden rond 1000 na Christus.

De ontdekking van mais en cassave

Op het vasteland hadden indianen ontdekt hoe ze **eetbare, wilde planten** zelf konden kweken. **Mais komt uit Midden-Amerika** en werd bijna 3000 jaar geleden via Colombia in West-Venezuela geïntroduceerd. **Cassave komt oorspronkelijk uit Zuid-Amerika** en werd pas later toegevoegd aan de landbouw in West-Venezuela. In de eerste eeuwen na Christus namen indianen mais en cassave mee naar Curaçao!

Maisplant en de maiskolf

Cassaveplant en de knol

Cultuurhistorische Waardenkaart van Curaçao

NAAM heeft de belangrijkste gebieden uit het verleden van Curaçao aangegeven op zogenaamde **'Cultuurhistorische Waardenkaart van Curaçao'**. Met kleurcodes zijn de belangrijkste vindplaatsen op de kaart aangegeven. Zo weet iedereen waar deze bijzondere plekken op Curaçao liggen! Als je op ons eiland wilt bouwen,

dan weet je dankzij de kaart meteen of die plaats een historische waarde heeft of niet. Zo ja, dan moet er eerst onderzoek en misschien wel een opgraving gedaan worden. Of misschien kunnen de bouwplannen aangepast worden zodat de vindplaats ongestoord blijft. Op die manier behoud je het archeologische erfgoed voor de volgende generaties!

Wil je meer weten?

Op NAAM vind je veel rapporten over opgravingen op Curaçao. Deze mag je komen inzien.

Opdracht 1.

Organiseer een archeologische opgraving!

Voordat je met een opgraving kunt beginnen, moet je natuurlijk wel weten wat je daar allemaal voor nodig hebt!

- ◆ Bedenk in groepjes van vier leerlingen welke materialen je nodig hebt voor een archeologische opgraving van 2 weken met 8 personen.
- ◆ Denk aan spullen om mee te graven, maar zorg ook goed voor je mensen!
- ◆ Vergelijk de lijst die jouw groepje heeft bedacht met die van de rest van de klas.

Opdracht 2.

De 3-4-5 methode: zo maak je een meetsysteem met een touwtje!

Je kunt een meetsysteem met loodrechte hoeken uitzetten met niets meer dan een touwtje met een paar knopen daarin! Deze manier van meten noemen we de “3-4-5 methode”.

- ◆ Je maakt met een groepje van 4 leerlingen een meetlint voor de 3-4-5 methode.
- ◆ Meet met je liniaal 30 cm, 70 cm en 120 cm af op je draad en leg daar steeds een duidelijk knoopje. Knip het restje van het touwtje na de knoop van 120 cm af.
- ◆ Snap je al waar de naam 3-4-5 methode vandaan komt?
- ◆ Met dit meetlint zet je loodrechte hoeken uit.

Extra:

- ◆ Maak met de 3-4-5 methode en een liniaal een vierkant van precies 1m².
- ◆ Maak met de 3-4-5 methode een meetsysteem voor een opgraving. Dit meetsysteem heeft een basislijn van 5 meter lang. Aan weerszijden maak je in totaal 10 vierkanten die ieder precies 1m² zijn.

Les 4. Archeologie van de Savaan. De vondsten

Leerdoelen

- ◆ Je weet hoe het indiaanse leven er in de keramische tijd uitzag.
- ◆ Je weet hoe van klei een aardewerken pot gemaakt werd.
- ◆ Je hoort over Curaçaose wetten ter bescherming van het cultureel erfgoed.

begrippen

keramisch

Keramiek is een ander woord voor aardewerk. Daarom wordt de tijd waarin mensen aardewerk en landbouw kennen, ook wel de 'keramische periode' genoemd.

de stijl

De manier waarop je iets maakt en versiert.

mondi

Delen van Curaçao met struiken en rotsen. Niet geschikt voor landbouw.

de plattegrond

Op een plat vlak wordt een ruimte weergegeven (bijvoorbeeld een huis of stad), op een verkleinde schaal, bijvoorbeeld 1:100.

de urn

Een grote aardewerken pot waarmee een overleden indiaan begraven werd.

onaangeroerd

Niemand heeft eraan gezeten.

de generatie

Een groep mensen van ongeveer dezelfde leeftijd, bijvoorbeeld de generatie van je ouders, of die van jouw grootouders, of jouw eigen leeftijdsgenoten.

Dit indiaanse dorpje dateert uit de landbouw-periode. Wat is er veranderd sinds de archaische tijd?

De vondsten van de Savaan opgravingen

In de vorige les heb je geleerd hoe een opgraving in zijn werk gaat. Je hoorde al dat er vroeger op de Savaan een indiaans dorpje heeft gelegen. **Bij de opgravingen zijn veel vondsten gedaan.** In deze les ga je daar een paar van zien!

Artefacten voor voedsel

De meeste vondstmaterialen hebben te maken met de landbouw en het bereiden van eten. **Landbouw vraagt om nieuw gereedschap.** Bijvoorbeeld een bijl van taaie basaltsteen om bomen en struiken op de akkertjes mee weg te kappen. **Ook het verwerken van voedsel vraagt nieuwe werktuigen.** Cassavewortels bijvoorbeeld, werden tot pulp geraspt met verse koraal of met scherpe vuursteen-tjes die in een plank vastgeslagen waren. Gekookte mais werd fijn gemalen tussen twee maalstenen. Van de cassave- en maispulp werden vervolgens platte koeken gebakken. De mais en cassave zelf zijn nu weggerot.

Een stenen bijl

Twee maalstenen

Cassave-koek wordt op een hete plaat gebakken

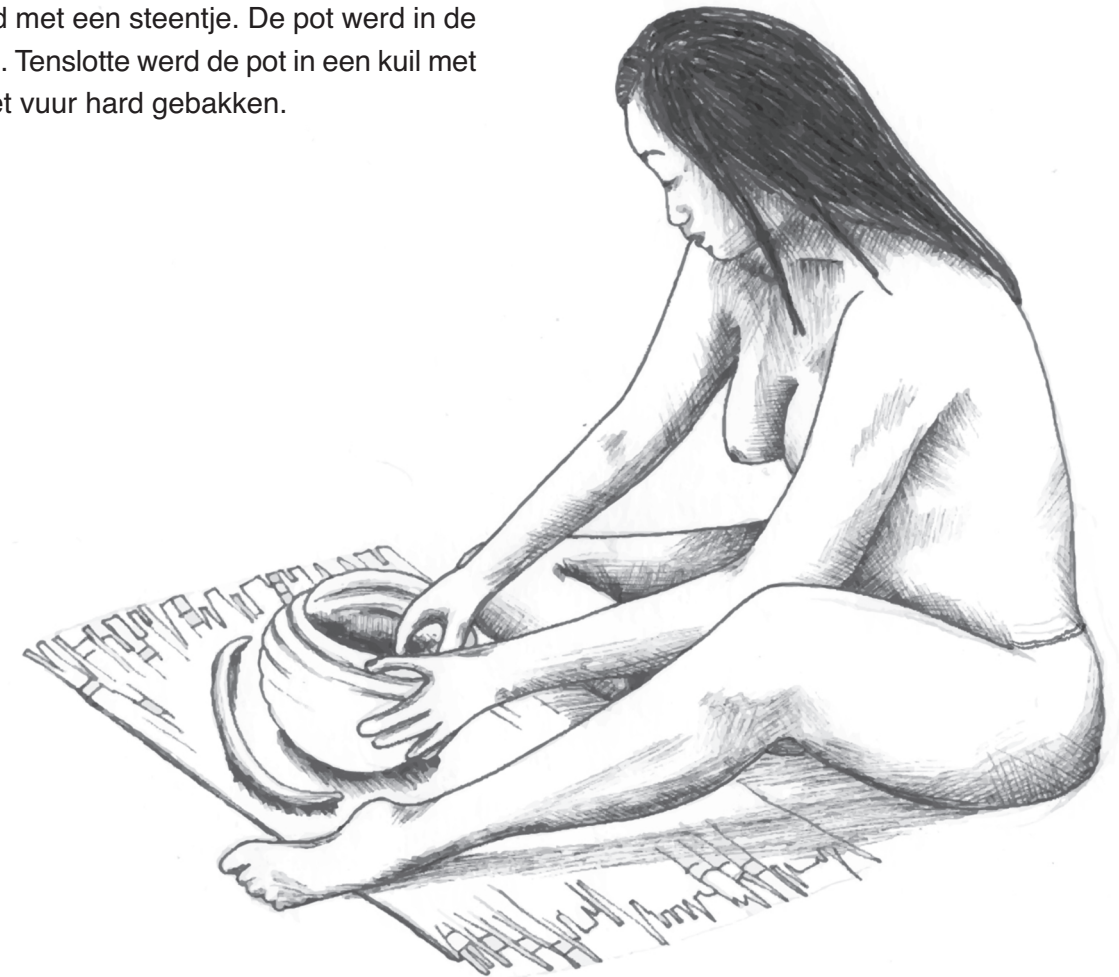

Vers gebakken cassave-koeken drogen op het dak

Aardewerk

Op de Savaan zijn veel aardewerken **scherven** gevonden. **Dat waren vroeger potten en schalen.** In een aardewerken pot kun je bijvoorbeeld water koken. Want cassave en mais moet je eerst koken voordat je die kunt eten. **Aardewerken potten werden gemaakt van klei uit de grond.** De indianen maakten een pot met lange kleirolletjes. Rol voor rol plakten ze op elkaar tot een ronde vorm. Vervolgens streken ze met natte vingers de rollen aan binnen- en buitenkant glad. Daarna polijsten ze de pot glad met een steentje. De pot werd in de zon gedroogd. Tenslotte werd de pot in een kuil met een goed heet vuur hard gebakken.

Weetje: Een ander woord voor aardewerk is keramiek. Daarom noemen archeologen de periode waarin veel aardewerk en artefacten voor de landbouw worden gevonden ook wel de **'keramische periode'**.

Dabajuroid-aardewerk

Aardewerk werd voor onze jaartelling al af en toe op Curaçao gebruikt. Maar we vinden veel aardewerk uit de periode vanaf 1000 na Christus. De archeoloog kan veel aflezen uit **de scherven** van het aardewerk! Bijvoorbeeld welke vorm de pot had en waarvoor hij gebruikt werd. Maar ook hoe en waar de pot gebakken is. Want elke groep mensen had een eigen favoriet kleimengsel. En een eigen manier om hun potten te maken en te versieren. Het meeste aardewerk heeft gewoon de kleur van klei, maar sommige potten werden versierd. Deze potten werden voor het bakken vaak effen wit of oranje geverfd. Op deze ondergrond werd de pot dan beschilderd met een patroon van rode en/of heel donkerbruine verf. De **'Dabajuroid-stijl'** noemen archeologen dit aardewerk.

Weetje: Dabajuroid aardewerk is vernoemd naar het dorpje Dabajuro in Venezuela. Want daar werd dit aardewerk voor het eerst door archeologen gevonden.

Hetzelfde maar toch anders

Dit Dabajuroid-aardewerk is ook op Aruba en Bonaire gevonden. Maar ook op het vasteland in Falcón en net over de grens in Colombia. Daarom denken archeologen dat de **indianen in deze gebieden veel contact met elkaar hadden**. Elke regio gaf wél net een eigen draai aan hun Dabajuroid-versiering. Op Curaçao zie je bijvoorbeeld geverfde stippen op het aardewerk. Die tref je niet op het Arubaanse aardewerk aan. Jammer genoeg vinden we zelden een complete Dabajuroid-pot op ons eiland!

Deze Dabajuroid-pot had een gezichtje en een versierde rand

Hier kijkt een dierfiguurtje over de rand in de pot. Zo'n figuurtje noemen we een adorno

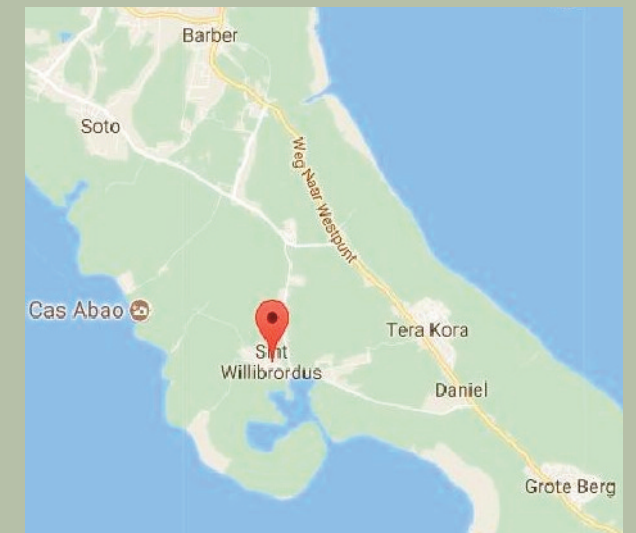
Dabajuroid-versiering heeft vaak horizontale strepen met daartussen een patroon van verticale en/of zigzag strepen.

Deze stippen-versiering vind je wel op Curaçao en niet op Aruba.

Deze indiaanse artefacten zou je in **de mondi** op Curaçao kunnen vinden. Wat je dan het beste kunt doen, is het **artefact laten liggen waar het ligt**. Want een artefact is vooral waardevol voor de archeologie als deze nog op zijn eigen plek ligt! Als je een telefoon bij je hebt, kun je er een foto van maken. Ook kun je met de GPS en Google Maps de vindplaats vastleggen. Of onthoud goed waar je het gevonden hebt en laat het NAAM weten. Je vindt ons op info@naam.cw.

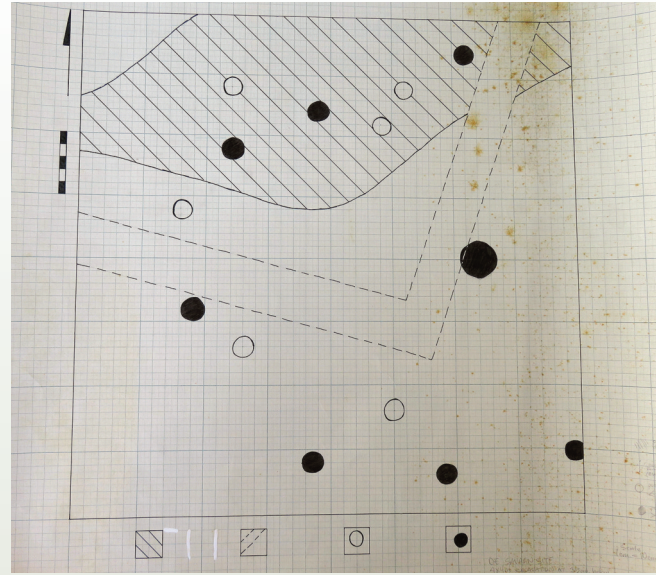
Een punt ingemeten op de kaart

Paalsporen van een huisje

Een paalspoor herken je als een donkere, ronde vlek tot diep in de bodem. Soms zit er nog verrot hout in. Daar heeft vroeger dus een paal in de grond gestaan. Op deze **plattegrond** zie de paalsporen van een huisje. **Dit is het enige indiaanse hutje dat we tot nu toe kennen op Curaçao!** De zwarte stippen zijn de diepe paalsporen die het dak droegen. De palen van het huisje stonden steeds een meter van elkaar af, in een halve cirkel. In het midden stond de dikste paal. Jammer genoeg kon dit spoor niet helemaal worden opgegraven. Daardoor weten we nu niet of dit huisje rondom één paal in het midden was gebouwd en dus rond van vorm was. Dan was het huisje ruim 3 meter breed en 4 meter lang. Of misschien had het huis twee palen in het midden en was het langer en ovaal van vorm geweest?

Een paalspoor

Plattegrond van een indiaans hutje

Huisje van takken en bladeren

Waarschijnlijk maakten de indianen een **dak van riet of bladertakken** en waren de muren deels dicht gemaakt met takken of stammetjes. Want zo zien de traditionele indiaanse **Wayuu** huizen er nog steeds uit! De Wayuu wonen in het kustgebied op de grens van Venezuela en Colombia. Tijdens opgravingen van de Savaan in 2017 zijn zelfs de resten van een **kookvuurtje** gevonden!

Wayuu huizen van houten palen, gevlochten muren dicht gesmeerd met klei en een rieten dak.

Kookvuurtje op de Savaan

Meer skeletten

De archeologische vindplaats van de Savaan is ook interessant omdat hier al **18 skeletten** zijn gevonden! De indianen van deze keramische tijd begroeven hun doden meestal op **dezelfde manier als de archaische indianen**.

Deze skeletten liggen op de zij begraven met de armen en benen opgetrokken

'Islas de Gigantes'

De Spanjaarden noemden de ABC eilanden '**Islas de Gigantes**' (**Eilanden van reuzen**). Maar als we het skeletmateriaal van de Savaan bestuderen, zien we dat de indianen **heel normale lengtes** hadden! Eén van de skeletten was bijvoorbeeld een man van 1,65 meter. Waarschijnlijk was dat wel net iets langer dan de gemiddeld Spanjaard van de 15e eeuw. Maar reuzen waren het zeker niet. De Spanjaarden schreven dit vast om hun reisverslagen wat spannender te maken!

Deze scherven zijn weer in elkaar geplakt tot een complete urn (in het Savonet museum)

Deze urn-begraving werd gevonden in een gat voor een fruitboompje

Een nieuwe manier van begraven

Daarnaast kenden de indianen ook een nieuwe manier van begraven. Een paar doden zijn op de Savaan begraven met een **grote urn**. Een urn is een grote aardewerken pot. Zo'n urn had vaak een dubbele rand bij de opening en was verder onver sierd gelaten. Mogelijk was zo'n grote pot eerst als waterpot gebruikt. Zowel **volwassenen als kinderen** zijn op de Savaan met een urn begraven. Meestal werd de dode **eerst in het graf** gelegd. Daar werd een **grote urn op de kop bovenop gezet**. Soms wordt een skelet **binnenin de urn** gevonden. Jammer genoeg zijn alle urnen van de Savaan in loop der tijd in scherven uit elkaar gevallen.

Ik wil ook opgraven!

Misschien ben je enthousiast geworden om ook naar het indiaanse verleden van Curaçao op zoek te gaan. Je wilt je schep en emmer pakken en op onderzoek uitgaan! Maar mag dat zo maar? Nee, en dat snap je zelf vast ook wel. **Want als jij graaft of materialen meeneemt, dan is het voor altijd weg!** En dan zal niemand te weten komen hoe de indianen vroeger geleefd hebben! Het indiaanse verleden behoort tot het cultureel erfgoed van Curaçao. Dat erfgoed willen we beschermen voor de volgende **generaties** van Curaçao. Daarom hebben we wetten om te voorkomen dat indiaanse sites en ander erfgoed vernietigd worden!

Een archeoloog laat het verleden het liefst **onaangeroerd** in de grond zitten.

Er wordt alleen opgegraven als de plek echt vernietigd wordt! Met een opgraving documenteren we alles heel nauwkeurig. Dan kan iedereen lezen wat er precies gevonden is, ook als de vindplaats zelf niet meer bestaat!

Curaçaose wetten voor cultureel erfgoed.

Curaçao heeft de volgende wetten ter bescherming van het cultureel erfgoed:

1. **Monumenten landsverordening** helpt om vindplaatsen op land te beschermen. Artikel 8 t/m 10 gaan over verplichte vergunningen; artikel 11 t/m 12 gaan over bescherming van beschermde monumenten tegen bouwwerkzaamheden.
2. **Wet Maritiem Beheer** beschermt archeologische sites op zee. Artikel 29 t/m 32 gaat bijvoorbeeld over het doen van wetenschappelijk onderzoek en de bescherming van dit archeologisch erfgoed.

Wil je meer weten?

Op NAAM kun je dit boekje van Boerstra lezen: *De precolumbiaanse bewoners van Aruba, Curaçao en Bonaire*. De Walburg Pers, Zutphen.

Tijdens de grote opgraving van Tanki Flip op Aruba zijn heel veel paalsporen van indiaanse huizen gevonden. Dit lees je een dik boek van Aad Versteeg en Steven Rostain. Het heeft veel foto's en tekeningen maar is wel in moeilijk Engels geschreven: '*The archaeology of Aruba: the Tanki Flip site*'.

Opdracht 1.

Beeld een indiaans dorpje uit!

Bouw een maquette van een indiaans dorpje. De maquette maak je samen met je hele klas!

Per tweetal maak je verschillende onderdelen van een indiaans dorpje. Kies uit één van de volgende dorpsonderdelen:

- ◆ meerdere tweetallen maken een rond huisje van 4 meter doorsnede van zo'n 10 houten palen rondom 1 centrale paal.
- ◆ minstens 1 tweetal maakt een grote, ovale hut van 8 x 14 meter.
- ◆ een kano van papier-maché wordt op schaal gemaakt zodat die bij de huisjes past.
- ◆ een rotswand met rotstekeningen wordt op schaal bij de huisjes en kano gemaakt van papier-maché.
- ◆ een graf in de grond wordt op schaal gemaakt van papier-maché.

Maak er een foto van en stuur deze naar stichting NAAM!

Les 5. Indianen en Europeanen samen op Curaçao

leerdoelen

- ◆ Je weet wie de Caquetio indianen waren.
- ◆ Je hoort hoe de Europeanen met de indianen omgingen.
- ◆ Je hoort waar de Curaçaose indianen zijn gebleven.

begrippen

islas inútiles

Letterlijk: nutteloze eilanden. Dat waren volgens de Spanjaarden eilanden zoals Curaçao, omdat er geen goud of andere rijkdommen werden gevonden.

de slavenjager

Een persoon die op andere mensen jaagt, met als doel deze mensen als slaven te verkopen.

de veehoeder

Een persoon die vee (bijvoorbeeld koeien, geiten, schapen) laat rondlopen zodat de dieren hun eten kunnen vinden.

encomienda

Spaanse veroveraars konden in Spaans-Amerika beloond worden in de vorm van een groot stuk land. De indianen die op dat land woonden, moesten hard werken voor de Spanjaard. De Spanjaard moest in ruil voor het werk zorgen dat de indianen het katholieke geloof leerden kennen.

het harnas

Een metalen kostuum uit de Europese Middeleeuwen. Een harnas beschermt het lichaam van top tot teen tegen wapens als zwaarden en pijlen.

de kopermijn

Een gat of gangenstelsel in de grond waar het metaal koper opgegraven wordt.

de WIC

WIC is de afkorting van de 'West-Indische Compagnie'. Het is een handelsbedrijf dat in 1621 werd opgericht in de Republiek der Verenigde Nederlanden. In de 17e en 18e eeuw bezat de WIC het alleenrecht in de Nederlanden op de handel en scheepvaart op West-Afrika en Amerika. Doel was om in die gebieden zoveel mogelijk winst te maken, ten koste van de macht van Spanje en Portugal. De WIC ging in 1791 definitief failliet.

het rantsoen

Een afgemeten hoeveelheid eten en drinken.

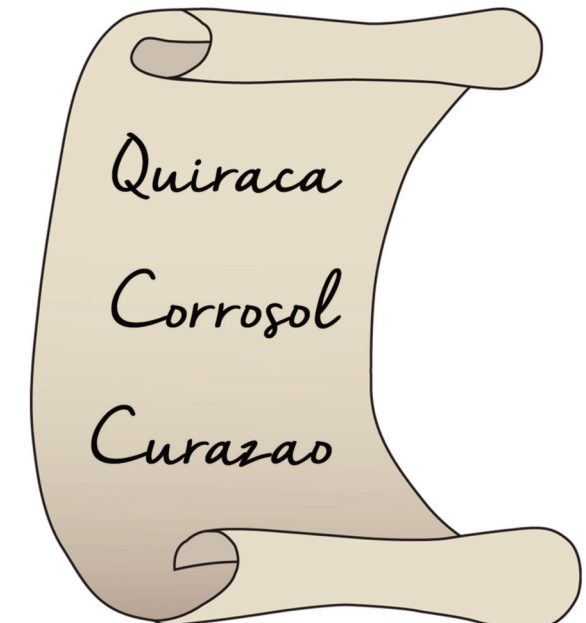
Het leefgebied van de Caquetio indianen in de 16e eeuw

1492 en 1499

Toen **Columbus** in 1492 ontdekt had dat er land ten westen van Europa lag, volgden al snel veel meer boten. De Europeanen wilden gebieden veroveren om snel rijk te worden! In 1499 voeren zij voor het eerst in onze wateren rond. De Spanjaarden schreven dat er **Caquetio indianen in het kustgebied** woonden, van Coro in Venezuela tot in noordoost Colombia. Ze telden hier wel honderd dorpen, elk met ongeveer 150 inwoners.

Weetje: De Europeanen vertelden dat de indianen van de ABC eilanden en het vasteland door één en dezelfde **hoofdman** werden geregeerd. Deze hoofdman werd 'daio' genoemd en hij was de baas over dit hele gebied. Daarnaast had ieder dorp en ook ieder eiland nog een eigen hoofdman. Zij hadden veel minder macht.

De Spanjaarden vonden de Arawakse taal maar moeilijk. Ze probeerden hun naam voor Curaçao te schrijven zoals deze klonk!

Caquetio op Curaçao

Archeologen denken dat de **indianen op Curaçao** ook tot het **Caquetio-volk** behoorden. Want de Caquetio indianen op het vasteland kenden dezelfde taal, levensstijl en hetzelfde Dabajuroïd-aardewerk als de indianen op Curaçao. De namen van onze ABC eilanden komen uit hun Arawakse taal! De Caquetio voeren met grote kano's van het vasteland naar de eilanden. Columbus beschreef een **indiaanse boomstamkano** die wel **30 meter lang** was! Hiermee konden indianen **razendsnel** varen. Dat kwam doordat er wel **50 personen** in zaten. Die peddelden in **ploegendienst** en gingen dag en nacht door! De indianen kenden de stromingen, de wind en de sterren zó goed dat ze nooit op zee verdwaalden.

? Een kano van 30 meter. Hoe lang is zo'n kano op jouw schoolplein, denk je?

In het **Venezuelaans kustgebied** leefden ook andere groepen indianen, zoals de **Wayuu en Añu**. Daarom is het goed mogelijk dat er nog andere indianengroepen op de ABC eilanden hebben gewoond. Misschien leefden die groepen tegelijk met elkaar op de eilanden, of juist na elkaar.

Postzegels uit 1949 herinneren aan de Spaanse ontdekking van de ABC eilanden in 1499

Eerste Europeanen op Curaçao

In **1499** zetten de eerste Europeanen voet op Curaçaose grond. **Alonso de Ojeda** en **Amerigo Vespucci** waren de leiders. Zij beschreven de indianen van Curaçao als opvallend mooi en lang. Ze gaven Curaçao zelfs de naam 'Eiland van de reuzen'. Dat klonk spannend! Goud of andere rijkdommen vonden ze niet op de ABC eilanden. Daarom noemden ze deze eilanden **islas inútiles**, nutteloze eilanden!

Drama voor de indianen!

Hoe goed de indianen ook konden schieten met hun pijl en boog: tegen geweren, **harnassen** en paarden waren ze niet opgewassen. En dan waren er nog al die nieuwe ziektes uit Europa. Mazelen, pokken, tyfus, griep... de indianen gingen er in groten getale aan dood! **Slavenjagers** wisten deze eilanden ook te vinden. De indianen werden als slaven verkocht aan de **kopermijnen op**

Hispaniola. In **1513** kreeg Diego de Salazar zelfs de opdracht om **alle overgebleven indianen van de ABC eilanden** af te voeren voor de kopermijnen. Hij zou zo'n **2000** indianen gevangen nemen. Er bleef vrijwel niemand achter!

Amerigo Vespucci landt op het "Eiland van de Reuzen" volgens een prent uit de 16e eeuw

? Weet jij hoe Hispaniola tegenwoordig heet?

Terug naar Curaçao

De Spanjaard Juan de Ampués wilde van Curaçao een **'encomienda'** maken. Hier moest voedsel geproduceerd worden voor de Spaanse schepen. In **1526** kreeg hij toestemming om zo'n **200 indianen van Hispaniola naar Curaçao mee te nemen**. Van die indianen was een aantal afkomstig van Curaçao. Zij mochten terug omdat

Curaçaose indianen bekend stonden als zachtmoedig, intelligent en bereid om het katholieke geloof aan te nemen. Ook werden er **indianen van het vasteland** gedwongen naar Curaçao meegenomen. Alle indianen moesten bij elkaar wonen. De Spanjaarden kozen daarvoor de plekken uit met de beste landbouwgrond: bij Santa Barbara, Santa Cruz, Santa Marta, Hato, San Miguel, San Juan, Santa Ana en Ascención. De indiaanse hoofdman woonde in Santa Cruz.

Weetje: De indianen moesten groente en fruit verbouwen voor de Spanjaarden, maar vooral geiten, schapen, paarden en koeien hoeden. Ook moesten ze veel brazilbomen kappen voor rode verfstof.

Brazilboom

Weer weggejaagd!

De Hollandse **WIC** was een belangrijke handelsmaatschappij in de 17e eeuw. De WIC vatte het plan op om Curaçao te veroveren. Want de WIC wilde graag een veilige haven in het Caribische gebied, zodat ze haar handel verder kon uitbreiden. Curaçao bleek daarvoor zeer geschikt. **In 1634 veroverde de WIC Curaçao.** Alle Spanjaarden en ruim 300 indianen werden weggejaagd naar het vasteland. **Slechts een handjevol indianen mocht blijven.** De Hollanders waren namelijk bang dat de indianen de Spanjaarden zouden helpen om het eiland terug te winnen!

Spaanse landkaart uit 1639, met het Spaanse kerkje van Santa Barbara en twee Hollandse forten

Indiaanse woorden in onze taal

De indianen hebben rotstekeningen en schelphopen op ons eiland achtergelaten. Maar ook in onze taal zijn indiaanse sporen te vinden! Wat dacht je van de plantennamen *dividivi*, *kadushi*, *guyaba* en *mahishi*? Ook diernamen als *warawara*, *chuchubi* en *yuana* zijn indiaans, net als de plaatsnamen *Mahuma*, *Wakawa* en *Watumula*. En wat dacht je van het woord *kunuku*? Dit Arawakse woord voor 'landbouwgrond' vind je op veel Antillen! En natuurlijk de naam 'Curaçao' zelf!

Ons Curaçaose hert en konijntje. Hoe zijn die ooit van het vasteland op een geïsoleerd eiland terecht gekomen? We denken dat beide dieren door indianen met de kano zijn meegenomen als een extra bron van voedsel. Op het eiland zijn ze ontsnapt of losgelaten!

Curaçaose hert

Indianen helpen Afrikaanse slaven

Niet zichtbaar op Curaçao, maar wel een overpeinzing waard: **de indianen zijn erg belangrijk geweest voor de Afrikaanse mannen en vrouwen die als slaven naar Curaçao waren gebracht.** Deze mensen moeten zich erg verloren hebben gevoeld in deze vreemde omgeving. De indianen deden hen voor hoe je van **kadushi-cactussen bouwmaterialen** kon maken en soep. Ze **wezen aan welke wilde planten giftig waren of juist eetbaar.** Ook leerden de indianen hen hoe ze **zonder wapens dieren konden vangen voor extra voedsel.** Zij vingden een leguaan bijvoorbeeld met een strik om de hals. Landkrabben werden 's nachts met het licht van een fakkel uit hun holletjes gelokt. En een hert wachtten ze urenlang op in de mondi en vielen hem dan met scherpe stokken aan.

Kadushi-cactus

Leguaan

Waar zijn de Curaçaose indianen nu?

In de 18e eeuw werden de indianen nog als aparte bevolkingsgroep genoemd door de WIC en de katholieke kerk. De meesten woonden in **Rancho en Brevengat.** Daar werkten ze als **vee-hoeders.** Ze hadden hun eigen taal en peddelden regelmatig naar het vasteland op en neer. Het Hollandse bestuur gaf de indianen een eeuw lang extra brood- en vlees**rantsoenen.** Daarmee wilden ze de indianen te vriend houden in hun strijd tegen de Spanjaarden. **Veel van de eerste Hollanders trouwden met indiaanse vrouwen.** Tegelijkertijd werden ook wel indianen van het vasteland als 'rode slaven' naar Curaçao meegenomen. Ook kinderen. Die moesten in het huishouden helpen. De indianen zelf waren ook **berucht als rovers van indiaanse kinderen** van het vasteland! **Rond 1800** stierven de laatste indianen die hun eigen taal nog konden spreken. De rest had zich vermengd met de Europese en Afrikaanse bevolking van Curaçao. Dus, ben jij een Curaçaoënaar? Wie weet, misschien heb jij wel indiaans bloed!

Wil je meer weten?

Je leest meer over de WIC en de indianen van Curaçao in het boekje *'De Rijke geschiedenis van Curaçao. Indianen, de WIC en invasies'* van Jack Schellekens. Je vindt het in het Maritiem Museum

Op NAAM en in Mongui Maduro Library vind je het boekje van Nooyen over de Caquetio indianen: *'Het volk van de Grote Manaure. De indianen op de Gigantes-eilanden'*.

Op NAAM vind je het boek van Van Buurt over indiaanse woorden in de Papiamentse taal. Het is wel in het Engels geschreven. *'Caquetío indians on Curaçao during colonial times and Caquetío words in the Papiamentu language'*.

Opdracht 1.

Quiz over de indianen van Curaçao!

Wie de meeste antwoorden over de Curaçaose indianen goed heeft, wint!

Les 6. Excursie naar Stichting NAAM

Bezoek de archeologische afdeling van Stichting NAAM!

Hier krijg je een rondleiding langs de archeologische materialen. Ook hoor je over het werk in het archeologische onderzoekscentrum.

Maak een afspraak met Stichting NAAM: www.naam.cw

Ben je enthousiast voor archeologie geworden?

Tijdens Cura Doet worden archeologische vondsten gesorteerd en geteld. Zo kun jij ze goed bekijken! NAAM kan altijd meer vrijwilligers gebruiken.

Literatuur

Allen, R.M. (2009), *Socio-cultural life on four plantations in western Curaçao, 1634-1915: A comparative analysis*, (Nomination to UNESCO of a Cultural Landscape), CARMABI Foundation, Curaçao.

Alofs, L. (in press), *Geschiedenis van de Antillen*.

Baetens, Eddy, red.(1995), *Met de ogen van toen, over indianen op Curaçao en Bonaire*. Lessenseries wereldoriëntatie voor basisonderwijs. Curaçao.

Boerstra E.H.J. (1982), *De precolumbiaanse bewoners van Aruba, Curaçao en Bonaire*. De Walburg Pers, Zutphen.

Bosch, G.B. (1829, 1985), *Reizen in West-Indië, deel I en II, 1829-1836*, Amsterdam.

Brenneker, P. (1986), *Zjozjoli. Volkskunde van Curaçao, Aruba en Bonaire*. Verzameling van Sambumbu. Curaçao

Brothwell, D.R. (1981), *Digging up Bones. The excavation, treatment and study of human skeletal remains*. Oxford University Press.

Buurt, van G. (2014), *Caquetío indians on Curaçao during colonial times and Caquetío words in the Papiamentu language*.

Cijntje, D. (in prep.), *De erfenis van de Caquetío: versiering op het Dabajuroïd-aardewerk van de Aruba, Bonaire en Curaçao*. eindschrift Hogeschool Saxion

Denevan, W.M. (2001), *Cultivated Landscapes of Native Amazonia and the Andes*, Oxford University Press,

Glazier, S. D. (1991), *“Impressions of aboriginal technology: the Caribbean canoe”*. In: *Proceedings of the 13th International Congress for Caribbean Archaeology*. pag. 149-157. Eds. E.N. Ayubi, J.B. Havisser, Curaçao

Havisser, J. (1987), *Amerindian Cultural Geography on Curaçao*. Dissertation. Amsterdam

Havisser J. (1985), *“The St. Michielsberg Site: Preliminary Archaeological Observations of an Archaic Settlement on Curaçao”*. In: Report AAINA nr 2. Curaçao

Kraan, C., Minkes, W. (2016), *“Indianen van Curaçao”*. In Monumenten nr 2.

Nooyen, R.H. (1979), *Het volk van de Grote Man-aure. De indianen op de Gigantes-eilanden*. Willemstad

Oliver, J.R., (2008) , *“The Archaeology of Agriculture in Ancient Amazonia”*, in *The Handbook of South American Archaeology*. Eds. H. Silverman and W. Isbells, University of Illinois at Urbana-Champaign

Oliver, J.R. (1989), *The archaeological, linguistic and ethnohistorical evidence for the expansion of Arawakan into Northwestern Venezuela and North-eastern Colombia*. University of Illinois, Urbana

Petersen, J. B. (1997). *“Taíno, Island Carib, and Prehistoric Amerindian economies in the West Indies: Tropical Forest Adaptations to Island Environments”*. In S. Wilson (ed.): *The Indigenous People of the Caribbean*, pag.118-130. Gainesville: University Press of Florida

Piperno, D. R., Pearsall, D.M. (1998), *The Origins of Agriculture in the Lowland Neotropics*, The Academic Press

Rancuret, A. Camara da, J., Kok de, J. (1991) *“An Important Rock-Art Discovery at Ronde Klip, Curaçao”*, in: *Proceedings of the 13th International Congress for Caribbean Archaeology*. pag. 886-897. Eds. E.N. Ayubi, J.B. Havisser, Curaçao

Rouse, I. (1992), *The Tainos. Rise and decline of the people who greeted Columbus*. Yale University Press. New Haven & London.

Rye, O.S. (1981), *Pottery Technology. Principles and reconstruction*. Manuals on Archeology nr.4, Taraxacum, Washington

Schellekens, J., ed. (2010), *De Rijke geschiedenis van Curaçao. Indianen, de WIC en invasies*. Curaçao.

Stevens-Arroyo, A.M. (1988), *Cave of the Jagua. The Mythological World of the Tainos*. University of New Mexico Press. Albuquerque

Versteeg, A.H., Rostain, S. (1997), *The archaeology of Aruba: the Tanki Flip site*. Publications of the Archaeological Museum Aruba 8. Aruba & Amsterdam.

Wagenaar Hummelinck, P. (1975), *Rotstekeningen van Curaçao, Aruba en Bonaire*. Deel 1 en 2. Natuurwetenschappelijke werkgroep Nederlandse Antillen”, Curaçao

Kijk ook op : <http://www.naam.cw/nl/>

Colofon

Tekst en projectcoördinatie:
Wynne Minkes

Grafische vormgeving:
Ariadne Faries

Illustraties:
Ilse Koster (Island Illustrations),
tenzij anders vermeld.

Vertaling Papiaments:
Merly Augusta

Foto's:
Wynne Minkes, tenzij anders vermeld.

Redactie:
Esther Mietes (D7 archeologie).

Digitale ondersteuning:
Rianne Hellings (Kuki+Ko)

Financiering:
UNESCO,
Prins Bernhard Cultuurfonds Caribisch Gebied
en NAAM.

© Stichting NAAM

Met dank aan

Claudia Kraan (archeoloog NAAM)
Amy Victorina (archeoloog NAAM)
Eddy Baetens (Fundashon Material pa Skol)
Sebastiaan Knippenberg (archeoloog Archon)
Archeologische Werkgroep Curaçao

Verantwoording

Voorpagina

Oostpunt (foto Ariadne Faries)

Les 1. De allereerste mensen op Curaçao!

Indiaanse afvalhopen vol schelpresten. Foto's NAAM.

Foto's van de opgraving op De Savaan (2016) op pag. 2, 14 en 18, zijn van Michèle van Veldhoven.

Foto's van de opgraving op De Savaan (2017) op pag. 4, 16, 23 en 28 zijn van Ariadne Faries.

Kleurafbeelding van het Caribische gebied. Foto van GIS, NAAM.

Foto van kano maken is genomen in Kajana, Suriname.

Informatie van kano maken komt van Glazier 'Impressions of aboriginal technology: the Caribbean canoe' (1991).

Mangrovewortels met oesters. Foto Dennis Nieweg.

Rotstekeningen van Ronde Klip nagetekend door André Rancuret, José da Camara en Jos de Kok (1991, 894, fig. 5)

Kaart van het Caribische gebied met namen en afstanden. Tekening Aad Versteeg en Stéphen Rostain (1997, 8). Bewerkt (W. Minkes).

Les 2. Indianen op de Sint Michielsberg

Weetje over zeehond (*Monachus tropicalis*): Stuyvesant schrijft in een document dat hij een sloep naar Klein Curaçao zond om zeehonden te vangen. Later is zeehondbot ook op Santa Barbara gevonden. Informatie van Carel de Haseth.

Afslagen van siltsteen. Foto Sebastiaan Knippenberg.

Klopstenen. Foto NAAM.

Hertshoornkoraal (koral bina) en hersenkoraal (koral di selebre). Foto's CARMABI.

Foto's van hangmat en draagmand zijn genomen in Palumeu, Suriname.

Afbeelding skelet is van <http://www.istockphoto.com/>. Bewerkt (W. Minkes).

Skeletten van archaische indianen op de St. Michielsberg. Tekening van Jay Haviser (1987, pag. 64, fig 25).

Groene schildpad. Foto Ard Vreugdenhil.

Huisplattegrond in de vorm van een zeeschildpad op de indiaanse site Tanki Flip, Aruba. Tekening Aad Versteeg en Stéphen Rostain (1997, 99). Bewerkt (W. Minkes).

De Taino mythe over de zeeschildpad is te vinden in het boek 'Cave of the Jagua' van Stevens-Arroyo (1988).

Opdracht namen bij skelet. Foto van <http://www.istockphoto.com/nl/vector/the-skeletal-system-gm484013978-71040989>. Bewerkt (W. Minkes).

Afbeelding bij opdracht van skelet met antwoord: <http://skullsite.jouwweb.nl/het-menselijk-skelet>

Les 3. Archeologie van de Savaan. De opgraving

Foto van het meetsysteem uitzetten op de opgraving. Foto Carel de Haseth.

De Cultuurhistorische Waardenkaart van Curaçao. Foto NAAM.

Uitvoer van de drie meetopdrachten: Tekeningen Wynne Minkes.

Les 4. Archeologie van de Savaan. De vondsten

Drie foto's van een kostgrondje, cassavekoek bakken en koeken op een bladerdak drogen zijn in Suriname genomen.

Plattegrond van Curaçao. Foto Google Maps. Bewerkt (W. Minkes).

Dabajuroid aardewerkscherven van Curaçao. Foto's NAAM.

Paalspoor in de opgraving op De Savaan (2016). Foto NAAM.

Opgraving en tekening van plattegrond van indiaans huis op De Savaan zijn door Jay Haviser gedaan (1984, 0073SAVA, foto NAAM).

Wayuu huizen van palen met een rieten dak. Foto Brian Daniel Leon Machado.

Kookvuurtje. Opgraving De Savaan (2017). Foto NAAM.

Foto's van skeletten op de zij en in urn begraven zijn van de opgraving De Savaan (2016). Foto's NAAM.

Les 5. Indianen en Europeanen samen op Curaçao

Postzegels van Ojeda en Spaans schip 1499-1949. Copyright Cpost International, beschikbaar gesteld door het Postmuseum Curaçao.

Kaart van het Caquetio leefgebied. Uit Kraan en Minkes (2016), Monumenten nr 2. Foto NAAM. Bewerkt (W. Minkes).

Landkaart (in kleur) van Curaçao (1639). MP-Venezuela, 26. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte. Archivo General de Indias, Sevilla.

Prent van Theodor de Bry (1592), "Amerigo Vespucci landt op het "Eiland van de Reuzen" tijdens zijn tweede expeditie in de Nieuwe Wereld (1499)". Via Wikimedia Commons